

O apolónskom a dionýzovskom

esej

Meno: Ján Bodzan

Predmet: ŠVOK

Hádovo meno v pôvodnom slova zmysle znamenalo „Nevidený“. Aké to príhodné meno pre boha podsvetia. A aké to príhodné meno i pre nás, filozofov, ktorí sa zaoberajú vecami nevidenými... žeby sme sa celý čas rozprávali o Hádovi a nevedeli o tom?

Alebo teda nevideli?...

***

Postavenie človeka vo svete je jemne povedané bizarné a ťažko uchopiteľné. A akoby toho nebolo málo, keď sa tento tvor, nahý, postaví pred zrkadlo nestačí sa čudovať svojim očiam. Nie len, že človek smerom k svetu je v rozpačitej pozícii, ale človek aj sám k sebe. Akoby stál oproti rozbitému zrkadlu. Aj v ňom niečo vidí a aj niečo tuší, ale celkový obraz je nejaký „prasknutý“. A ak nedá pozor a začne sa priveľmi približovať k tomuto zrkadlu, aby lepšie videl, o to skôr sa tento krehký obraz rozsype a on sa poreže na črepinách. Nehovoriac o tom, že rozbité zrkadlo prináša nešťastie.

Aká to krásna metafora, ktorú možno brať plne doslova. A či nie je pravdou, že keď sa začneme zaoberať obrazom človeka vo vede či vo filozofii, tak tento obraz je tiež náchylný na praskliny alebo nedostatky? A či nie je pravdou, že ak človek až priveľmi načrie do svojho vnútra môže tam nájsť strachy a desy, ktoré ho veľmi ľahko urobia nešťastným? Možnože aj na dlhšie ako len na sedem rokov...

Povedzme si viac o tomto človeku. O jeho vnútornom svete, ktorí má síce každý, no predsa je záhadou a plný nejasností. I keď treba podotknúť, že kedysi bola jedna skvelá doba, keď vnútorný svet človeka bol v istom zvláštnom slova zmysle jednotný. Bola to doba schopenhauerovská, kedy sa tvrdilo, že existuje „čosi každému bezprostredne známe, čo označujeme slovom vôľa.“ (Schopenhauer, 2010, s.165)

„Ono, a výlučne ono (*vôľa; pozn. autor*) mu poskytuje kľúč k jeho vlastnému javu, zjavuje mu význam, ukazuje mu vnútorný hnací mechanizmus jeho bytosti, jeho konania, jeho pohybov.“ (Schopenhauer, 2010, s.165)

Aké to krásne uchopenie človeka a jeho vyloženie skrze to najhlbšie čo má vo vnútri. Jediným problémom by bolo len to, že by to tak nebolo. Vôľa tak, ako si ju za svojich mladých liet predstavoval Schopenhauer bola až priveľmi naivná. Nieže by táto idea bola zlá už z podstaty, ale možno ju akceptovať len za cenu veľkého zjednodušenia.

Je to niečo podobné ako keď malé dieťa povie: „Tento pán je zlý!“ V istom slova zmysle to je pravda, ale vy ako dospelý človek rozumiete, že konanie toho muža bolo či už nevyhnutné alebo dané nepriaznivými okolnosťami a podobne. Skrátka, že rozumiete, že svet nie je čiernobiely, ale keďže sa vám nechce dieťaťu vysvetľovať onú ošemetnú záležitosť iba mávnete rukou a povie: „Áno, ten pán bol zlý.“

A rovnako tak možno zachovať aj Schopenhauerovskú predstavu o svete. Za cenu prehliadnutia či bagatelizovania veľkého množstva afektov, komplexov či iných desov ukrytých v človeku. Schopenhauer bol jedným veľkým dieťaťom.

Našťastie krátko po ňom ukázal Friedrich Nietzsche, že oná situácia je podstatne zložitejšia. To, že „Ja chcem“ je zjednodušenie *par excellence*. Teraz na moment prehliadneme problematiku onoho „Ja“ a zameriame sa na ono „chcem“. V človeku je toľko protichodných tendencií, emócií, predpokladov, a to nehovoríme o tých utajovaných vnútorných silách.

Aby to, čo tu chceme povedať bolo čo možno najjasnejšie ukážme si to na tomto príklade: *Chlapec sa zamiloval do dievčaťa*.

Tak nech znie naša ucelená a autentická predstava. Chlapec je presvedčený, že miluje dievča. Avšak už len tento samozvaný, jednotný, autentický cit je zložený z mnohých podmnožín a tlakov. Napríklad – rodina ho tlačí do toho, aby si našiel dievča, chlapec má sexuálnu potrebu, chlapec má potrebu intimity – a toto bol len hrubý výklad skrytého pôsobenia.

Autenticita a ucelenosť našich vnemov a i nás samých je len interpretácia viacerých, vedomých či nevedomých javov, ktoré sledujú zhodou okolností jeden cieľ a následne sa vyskladajú do zdanlivého celku. Avšak keď sa na tento „celok“ pozrieme podrobne uvidíme rôznorodé pnutia a vôle, ktoré v konečnom dôsledku sledujú len svoj vlastný záujem a niečo ako „konečný cieľ celku“ ich ani zďaleka nezaujímajú.

Chcú len naplniť svoju parciálnu úlohu. A keď je týchto parciálnych úloh splnených viac dostaví sa pocit spokojnosti, že sme dosiahli niečo veľké, ale pritom sme len ukojili neautentické pnutia v nás, ktorým ani na nás samých nezáleží.

„Vedomie“ - do akej miery sú predstavovaná predstava, predstavovaná vôľa, predstavovaný cit (čo jediné je nám známe) celkom povrchné! „Javom“ aj náš vnútorný svet!“ (Nietzsche, 2014, s.12)

Nietzsche teda zastáva aj fenomenalitu vnútorného sveta človeka a ďalej hovorí jasne a kruto: „Všetko, čo sa stáva vedomým, je konečný jav, záver - a nič nezapríčiňuje;“ (Nietzsche, 2014, s.14)

Ak teda vychádzame zo Schopenhauera a budeme tvrdiť, rovnako ako on, že vôľa je čosi každému bezprostredne známe (Schopenhauer, 2010, s.165), tak predstava vôle ako hnacieho mechanizmu človeka z tohto dôvodu padá za predpokladu, že akceptujeme nietzscheánsky fenomenalizmus vnútorného sveta.

Ako by sme teda mohli hovoriť o človeku a o jeho vnútornom svete a motiváciách, keď v ňom nachádzame more, ktoré je rovnako hlboké ako široké?

Opäť nám ostáva prikloniť sa len k hrubej schéme, k zjednodušeniu. Avšak tento krát to bude taká schéma, ktorá bude produktívnejšia a názornejšia ako Schopenhauerovská naivná vôľa.

Ak v človeku nachádzame toľko často protichodného môžeme ho uchopiť cez prizmu jeho najextrémnejších antagonistických vlastností. Cez prizmu apolónskeho a dionýzovského, pretože jeho tendencie tiahnu buď k jednému, alebo k druhému z týchto antických bohov.

Ak už má teda existovať niečo, čo je každému bezprostredne známe, tak je to, viac než vôľa, oná bytostná rozdvojenosť človeka. To, že dokáže prahnúť po živote i po smrti rovnako absolutisticky až by sa mohlo zdať, že to musí byť jedno a to isté. Avšak pravda je taká, že po jednom a či druhom túži rozdielna časť tohto tvora.

Tu je okamžite na zreteli otázka, ako je vôbec možné, že takýto podivný tvor z ktorého vnútra vyviera túžba k protichodnému ešte stále drží pokope? Ako je možné, že ho vnútorné tlaky neroztrhnú na kusy podobne ako para hrniec, keď sa nechá nad ohňom príliš dlho? Hovorí sa, že dom rozdelený na dvoje neobstojí.

Hneď na začiatku nášho uvažovania sa stretávame s týmto najstarším metafyzickým predsudkom tak vlastný všetkým metafyzikom. Presne to si všimol už Nietzsche keď tvrdil: „Základnou vierou metafyzikov je viera v protikladnosť hodnôt.“ (Nietzsche, 1996, s.10)

Je to niečo podobné, akoby niekto zobral koreň rastliny i jej kvet a tvrdil: „Tieto dve veci nemôžu mať spolu nič spoločné! A už vôbec nie to, aby boli nejako bytostne prepojené! Ved' sú svojimi absolútnymi opakmi. Jedno je predsa v zemi a pije vodu a druhé vzhliada k slnku a dýcha vzduch. Ako by mohli...“

Na niečo také by Nietzsche reagoval asi takto: „Ba bolo by dokonca možné, že to, čo tvorí hodnotu oných dobrých a uctievaných vecí, spočíva práve v tom, že sú podivuhodne spriaznené, spojené a prepletené s onými špatnými, zdanlivo opačnými vecami, ba dokonca sú s nimi snád' bytostne totožné.“ (Nietzsche, 1996, s.10)

Rovnako ako má rastlina koreň i kvet, tak má človek svojho Apolóna a Dionýza. A rovnako ako je pre rastlinu dôležité jedno i druhé tak je tomu aj u človeka. Nie len že ho neroztrhne, ale keby ich nemal práve takto a práve týmto spôsobom zanikol by.

Ako presne tieto dva prúdy v človeku vyvierajú v tejto práci riešiť nebudeme. Miesto toho sa zameriame na ich typológiu.

Keď uprieme svoj pohľad do antiky nemôžeme inak len stuhnúť v nemom úžase. Whitehead hovorí, že filozofia nie je ničím viac len dodatkami k Platónovi. My však budeme

tvrdiť viac a súdiť prísnejšie! Totiž, že nie len filozofia, ale aj všetko ľudské snaženie nie je ničím iným len snahou o znovuzrodenie antiky. Alebo ak by sme si chceli vystreliť z Leibniza povedali by sme, že „antický svet“ bol tým najlepším zo všetkých možných svetov. Ako inak by sme si mohli vysvetliť tú neskutočnú prezieravosť ukrytú i v antickej mytológií? Uvedme si teraz mytologickú špecifikáciu Apolóna a Dionýza.

Apolón, syn Dia a Létó, je boh svetla a preto bol v neskorších dobách identifikovaný s bohom Héliom, ktorý je už úplným zosobnením slnka. Taktiež má moc nad veštbami a proroctvami a v širšom slova zmysle nad rozumom. Prekvapením môže byť to, že tento skrz-naskrz svetelný boh ovláda aj choroby. Konkrétne mor¹.

Naproti tomu Dionýzos, syn Dia a Semelé, je bohom vína, nespútanej veselosti a tajomnej noci. Treba však podotknúť, že ľudia na mnohých miestach prijímali jeho nápoj so zmiešanými pocitmi. Tak napríklad thrácky kráľ Lykúrgos ho chcel dokonca vyhnáť zo svojej krajiny a bol potrestaný šialenstvom a nakoniec smrťou. Podobne thébsky kráľ Pentheus, ktorý bol roztrhaný na kusy bakchantkami, Dionýzovými sprievodkyňami. Alebo také dcéry orchomenského kráľa, ktoré taktiež zošaleli a následne boli premenené na vtáky².

Apolónske a dionýzovské – to je schéma a zjednodušenie pomocou ktorej budeme uchopovať človeka s jeho inak komplexnými tendenciami a rôznorodými vnútornými pnutiami. Tie budeme hodnotiť podľa toho, ako veľmi tiahnu k jednému alebo k druhému z týchto antických bohov.

Apolón je teda ten, ktorý osvetľuje. Je to oná nutkavá potreba objektivizovať. „Konám takto, myslím takto, cítim takto nie pre to, že takto chcem, ale pre to, že je to takto správne.“ Asi tak by hovoril apolónsky človek. On nekoná náhodne alebo ľubovoľne. Skrze neho pôsobí to, čo je večné a správne, alebo teda večne správne. To je rovina konania. V rovine poznávajúcej hľadá pravdu a v rovine súkromnej usiluje o odosobnenie sa. Teda o to, stať sa akoby čistým purom či duchom a oprostíť sa od tej malichernosti byť človekom, bytosťou emocionálnou uviaznutou v podivných medziludských vzťahoch.

Naproti tomu v úplne opačnom smere pôsobí boh Dionýzos. Dionýzovský človek relativizuje, bagatelizuje. Ostrejšie povedané zhadzuje. Takýto človek nič neberie vážne a všetko vníma skôr ako žart. Je mu vlastná čistá túžba. Chce sa zabávať a nestarať sa. Chce zabudnúť na minulosť a žiť prítomným okamihom. Tam, kde je apolónsky človek pravdivý je ten dionýzovský divoký. Nič mu nie je sväté a následky jeho činov ho nezaujímajú. Veď

---

¹ Por. Saska-Groh 1948, 36-41.

² Por. Saska-Groh 1948, 106-115.

predsa – čo sa má stať stane sa – tak načo sa trápiť. To je presný opak v rovine konania akú zastáva Apolón.

V rovine poznávajúcej nehľadá pravdu, ale konštruuje. Tam, kde Apolón svet objavuje ho Dionýzos vynalieža. V rovine súkromnej mu ide o slasť pod čím rozumie ukájanie svojich pudov. Absentuje uňho takt či ostych. „Chcem jesť, piť a milovať. Čo mi má kto rozkazovať! Ja budem konať, ako uznám za vhodné a keď sa to niekomu nepáči je to jeho problém!“ Asi tak by zneli jeho slová.

Jedným z najsilnejších momentov ich vzájomnej protichodnosti je ich postoj k pravde. Ako už bolo povedané, apolónske je to, čo pravdu hľadá, objavuje. Pravda je pre Apolóna najvyššou hodnotou od ktorej odvodzuje všetko ostatné. Snaží sa stroho a chladne opísať svet. Často krátko ako mechanickú vec, ktorá sa riadi prísnyimi zákonmi. Zákon a schéma zabezpečujú poriadok, a to je to, čo chce.

Dionýzovské naproti tomu pracuje nie s pravdou, ale s kontextom. Ukazuje, že v rôznom čase a priestore nemusí byť jedno a to isté jedným a tým istým a že snaha o absolútnu pravdu je smiešna, ak nie priamo detsky naivná. Neobjavujeme, ale konštruujeme, tak si pre seba vraví Dionýzos.

Vytvárame si fikcie, ktoré majú len prísne pragmatický účel a to ten, v danom čase a priestore pomôcť človeku zorientovať sa. To, že ich tento človek potom berie ako ontologicky záväznú je hrubou chybou pretože tie sa v čase dynamicky menia. Tento obrat v myslení možno najzreteľnejšie badať u Nietzscheho: „Čo možno myslieť musí byť dozaista fikcia.“ (Nietzsche, 2014, s.48)

Strohý a chladný opis sveta je tu nahradený básnickou formou. Dionýzos je košatý a veľavravný a popravde nikto úplne nerozumie tomu, čo chce povedať. A možno ani on sám. Avšak Apolón sa Dionýzovi mstí a všetko zlé mu opláca rovnakou mincou.

„A ty, Dionýzos, snáď nevidíš pre oči?! Nevidíš, čo sa skrýva za tými tvojimi krásnymi vecami, ktoré tak bezbreho obdivuješ? ... „*Ani dom, ani krok, ani oblečenie, ani hlinený džbán neprehrádzajú, že ich vymyslela potreba a núdza.*“ (Nietzsche, 1993, s.688) A na tieto dve panie sveta neplatí žiaden kontext a ani to najväčšie majstrovstvo v interpretácii ich povahu nezmení! S nimi sa musí počítať a to od nich sa odvodzujú všetky zákony.“

Apolón a Dionýzos sú ako dvaja milenci. Vpletení do seba tak, že nie je možné povedať, kde jeden končí a druhý začína. Avšak občas nastáva taká doba, kedy človek jedného typu i človek druhého typu stoja vedľa seba. A vtedy zväčša nastáva najväčšie tragikomické divadlo na svete.

„Existuje obdobie, kedy človek rozumu a človek intuície stoja vedľa seba; jeden zo strachu z intuície, druhý s výsmechom voči abstrakcií; druhý je práve tak nerozumný, ako prvý neumelecký. Obaja túžia opanovať život: jeden tak, že vie najväčším problémom čeliť starosťou, chytrosťou, pravidelnosťou, druhý tak, že ako „*preradostný hrdina*“ tieto problémy nevidí a za reálny berie len život, ktorý prijal podobu zdania a krásy.“ (Nietzsche, 1993, s.687)

Apolónske a dionýzovské, oboje, je svojim spôsobom defektné. Spomeňme si teraz na tie dve zvláštne vlastnosti, ktoré majú ich mytologické predobrazy. Totiž na to, že Apolón má moc nad morom a Dionýzos tak často vyvoláva šialenstvo. O čo viac je to príznačnejšie aj v tomto kontexte. Človek rozumný, ktorý chce mať všetko na svojom mieste tak často upadá do istej podivnej malátnosti a nechute. Osekáva svet a zužuje svoju optiku akoby na nevyhnutné minimum. Akoby bol chorý, akoby mal mor.

Naproti tomu človek intuitívny, umelecky založený, ten, čo všetko vníma celou svojou dušou a všetko naňho pôsobí a zasahuje ho takou silou, akoby doňho udrľ blesk je často krát nesystematický, rozlietany a celá jeho nátura je až priveľmi citlivá. Nečudo, že tak často podlieha šialenstvu.

O čo viac teraz dáva zmysel to mnohoraké pôsobenie človeka na svet. Dve dynamické pnutia ho tlačia k protichodnému mysleniu i konaniu. Takýto stav je dlhodobo neudržateľný. O to viac ak človek robí takú podivnú vec ako filozofiu. Tá ho priam núti vybrať si stranu, pretože nemôže byť verný obom.

V Biblií sa píše: „Nikto nemôže byť otrokom dvoch pánov, pretože alebo bude jedného nenávidieť a druhého milovať, alebo sa bude jedného pridŕžať a druhým pohŕdať.“ (Matúš 6:24)

Je tu však jeden aspekt v živote človeka ktorý sme opomenuli a teraz sa vynára s plnou silou. Opomenuli sme totiž ešte jedného boha, ktorý má na život človeka veľký vplyv.

Je ním grécky boh podsvetia Hádes. Ťažko sa o ňom hovorí, pretože nie je veľmi obľúbený, zo zjavného dôvodu. A rovnako tak v gréckej mytológii sa ho ostatní bohovia stránili a on sa i tak zbytočne nezapájal do diania medzi nebom a zemou. Nebolo to nutné keďže Hádo motto znelo: „Každý, kto sa raz narodí, musí skôr alebo neskôr vojsť do môjho domu.“

Toto je fakt, s ktorým je konfrontovaný každý človek v istom momente svojho života a to, ako sa s ním popasuje určí poriadok sveta, jeho sveta. Je to nahliadanie faktu svojej vlastnej smrteľnosti, aby sme to vyjadrili na istej filozofickej úrovni. Je to ten najťažší fakt s ktorým môže byť konfrontovaný.

Pred ním sa musí skloniť Apolón i Dionýzos. Pred ním sa akoby ich role obrátia. Dionýzos, vždy veselý a čulí, odrazu zväžnie a spomalí: „Ja zomriem,“ ticho zašepká. A Apolón, vždy vážny a rozumný, odrazu precitne a zavzlyká rovnako: „Ja zomriem.“

Nie je taká veselosť, čo by zakryla smrť. Nie je taký rozum, čo by ju vysvetlil. V tvárou v tvár Hádovi sa musia utíšiť aj tie najväčšie protiklady. V tvárou v tvár Hádovi je každý rovnako bezbranný, pretože do jeho domu nakoniec prídeme všetci.

Údajne existoval istý kult, ktorý Dionýza a Háda považoval za totožné božstvo. Ak by to aj tak bolo, teraz sme ich učenie prekročili. My tvrdíme viac, totiž, že aj Apolón a Hádes je jeden a ten istý. Iba a len v nahliadaní faktu vlastnej smrteľnosti sa človek môže stať jednotnou a ucelenou bytosťou.

***

*Hádovo meno v pôvodnom slova zmysle znamenalo „Nevidený“. Aké to príhodné meno pre boha podsvetia. A aké to príhodné meno i pre nás, filozofov, ktorí sa zaoberajú vecami nevidenými... žeby sme sa celý čas rozprávali o Hádovi a nevedeli o tom?
Alebo teda nevideli?...*

LITERATÚRA

JAVOR, F. (ed.): *Sväté písmo starého i nového zákona*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 2006.

NIETZSCHE, F.: *Mimo dobro a zlo*. Praha: Aurora, 1996

NIETZSCHE, F.: *O pravde a lži ve smyslu nikoli morálním*. In: *Filozofický časopis*, 1993, č.4, s.679-688

NIETZSCHE, F.: *Vôľa k moci ako poznanie*. Kalligram, 2014

SASKA, L.F. – GROH, F.: *Mythologie Řeků a Římanů*. Praha: Nakladatelství I. L Kober v Praze, 1948.

SCHOPENHAUER, A.: *Svet ako vôľa a predstava*. Kalligram, 2010